

БОЙОВИЙ ХОРТИНГ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

*МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ДЕРЖАВНОГО ПОДАТКОВОГО УНІВЕРСИТЕТУ*

**COMBAT HORTING AND ACTIVITIES
OF UKRAINIAN LAW ENFORCEMENT
AUTHORITIES**

ІРПІНЬ – 2022

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ТА МИТНОЇ СПРАВИ
КАФЕДРА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

***МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ***
**БОЙОВИЙ ХОРТИНГ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ**

**03–04 січня 2022 року
м. Ірпінь**

*Рекомендовано до друку Науково-методичною колегією
Національної федерації бойового хортингу України
(протокол від 08.01.2022 № 11).*

Організаційний комітет конференції

Голова оргкомітету:

Чмелюк В. В. – кандидат юридичних наук, професор кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету, полковник податкової міліції, учасник бойових дій.

Голова науково-методичної ради оргкомітету конференції:

Єрмоєнко Е. А. – професор кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету, кандидат педагогічних наук, президент Національної федерації бойового хортингу України, Заслужений працівник фізичної культури і спорту України, Заслужений тренер України, майстер спорту України міжнародного класу, майор десантно-штурмових військ ЗС України, учасник бойових дій.

Заступники голови оргкомітету:

Гришук В. Л. – кандидат юридичних наук, начальник кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету, підполковник податкової міліції, учасник бойових дій;

Бухтіяров О. А. – кандидат юридичних наук, заступник начальника кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету, учасник бойових дій.

Члени оргкомітету:

Параниця С. П. – кандидат юридичних наук, професор кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету, учасник бойових дій;

Антоненко С. А. – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, професор кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету;

Бадьора С. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету;

Гарбовський Л. А. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету.

Є80 Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. – Ірпінь, 2022. – 1738 с.

Збірник містить наукові роботи учасників конференції, дослідження з педагогіки, психології, філософії, історії, теорії і методики викладання бойового хортингу, проведені відповідно до угоди про співпрацю між Національною федерацією бойового хортингу України та Державним податковим університетом. Матеріали представляють узагальнені результати досліджень у напрямі теоретичних та практичних аспектів удосконалення професійних компетентностей фахівців бойового хортингу у системі правоохоронних органів України.

Матеріали подаються мовою оригіналу. За достовірність фактів, статистичних та інших даних, точність формулювань і висновки несуть відповідальність автори матеріалів.

ПСИХОЛОГІЧНА ТА ПРАВОВА ОСНОВА САМОЗАХИСТУ УЧАСНИКА СПОРТИВНОЇ СЕКЦІЇ З БОЙОВОГО ХОРТИНГУ

СРЬОМЕНКО Едуард Анатолійович

Державний податковий університет

Анотація. У даній науковій статті описана роль соціальних аспектів життєдіяльності спортсменів бойового хортингу, методика проведення заходів оздоровчого спрямування для учнів спортивних секцій бойового хортингу, містяться визначення та наукове обґрунтування занять бойовим хортингом як фактору реалізації життєвої програми дітей, учнівської і студентської молоді, значимості цінностей здорового життя для учнівської та студентської молоді, яка займається бойовим хортингом, визначення змісту, форм і методів підвищення рівня фізичного та психічного здоров'я спортсменів, оцінка прихильності учнів до тренувальних технологій національного професійно-прикладного виду спорту України – бойового хортингу. Зазначено, що роль соціальних аспектів життєдіяльності сьогодні зростає. Якщо природні катаклізми найчастіше об'єктивні і не залежать від волі людини, то небезпечні і надзвичайні ситуації соціального характеру, наприклад, війни, жорсткі побутові сутички, різного роду конфлікти (етнічні, конфесійні тощо), терористичні акти, масові заворушення, безпосередньо пов'язані з діяльністю людей і тому бувають більш небезпечні і руйнівні, оскільки носять свідомий, цілеспрямований, планоірний і упорядкований характер. У вирішенні нагальних проблем реформування українського суспільства величезне значення набуває культура його громадян, в тому числі і фахівців бойового хортингу і силових структур, пов'язаних з проблемами безпеки, від яких багато в чому залежить успіх реформ і прогрес нашої держави. В основі виникнення і розвитку небезпечних і надзвичайних ситуацій соціального характеру лежать суперечності, що серйозно порушують нормальне функціонування соціуму в різних сферах життєдіяльності – економічній, політичній, соціальній, міжетнічній, конфесійній та інших. Ігнорування цих протиріч, відхід від вирішення актуальних проблем сучасного суспільного розвитку як всього світового співтовариства, так і окремих держав і народів веде до самих непередбачуваних наслідків і катастроф – війн, бойових дії, військових протистоянь, воєнних конфліктів, соціальних вибухів та інших катаклізмів. У даний час серйозну небезпеку може становити міжнародний тероризм, перш за все в особі ісламського фундаменталізму. Живильним ґрунтом для нього є екстремізм і організована злочинність, що стали серйозною проблемою сучасного українського суспільства. Їх витoki криються в особливостях соціально-політичного та економічного розвитку України, викликаних зміною суспільно-політичної орієнтації суспільства і переходом до ринкових відносин.

Ключові слова: роль соціальних аспектів, бойовий хортинг, учнівська молодь, життєдіяльність спортсменів, спортивні успіхи, реформування українського суспільства.

Актуальність наукового дослідження. Життєдіяльність – це складний процес створення людиною умов для свого існування і розвитку, взаємопов'язаний з навколишнім природним середовищем і соціальною реальністю. Сучасна людина живе і діє як би в двох взаємопов'язаних світах – світі природи, на жаль, який неухильно стискається і зменшується під впливом людської діяльності, і світі соціуму, спільноти людей [1–9; 12–18]. Обидва ці світи найтіснішим і несподіваним чином взаємодіють між собою і вимагають до себе пильної уваги.

Створюючи умови для існування, задовольняючи свої потреби, людина постійно впливає на навколишній світ, тим самим викликаючи його протидію (фізичну, хімічну, біологічну, соціальну тощо).

У зв'язку з цим можна констатувати, що будь-яка сфера людської життєдіяльності є потенційно небезпечною, оскільки пов'язана з втручанням у ці взаємопов'язані світи і не завжди передбачуваною реакцією їх на це втручання [11].

Бойовий хортинг у рамках безпеки життєдіяльності особистості пов'язаний з вивченням закономірностей виникнення і розвитку загроз, небезпек і способів ефективного захисту від них соціуму (людини, його спільнот, людства) і навколишнього його середовища в будь-яких умовах життєдіяльності. В цьому проявляється соціальна спрямованість людського середовища, оскільки об'єктом небезпек і загроз виступає соціум, хоча суб'єктами можуть бути і природа, і техногенна сфера, і екологія. Однак є і безпосередньо соціальна сфера безпеки життєдіяльності, коли і об'єктом, і суб'єктом небезпек і загроз виступає сам соціум, а

небезпечними стають люди, які вирішили стати на шлях злочинної життєдіяльності. Адже не секрет, що саме людська життєдіяльність нерідко стає причиною багатьох небезпечних і надзвичайних ситуацій [10].

Виклад основного матеріалу. В теорії і методиці бойового хортингу розглядається соціальна сфера життєдіяльності людини. Соціальні явища і процеси повні гострих, часом нерозв'язних суперечностей і катаклізмів, які сьогодні набувають глобального характеру. Це перш за все війни і військові конфлікти, нерівномірність соціально-економічного розвитку різних країн, стрімке зростання народонаселення, забруднення навколишнього середовища, забезпечення людства необхідними для нормальної життєдіяльності ресурсами (продовольством, прісною водою, джерелами енергії тощо).

Негативні наслідки розвитку науки, техніки, інформатизації, поширення наркотиків і небезпечних захворювань (СНІД), зростання злочинності, екстремізму стали небезпечними для людей. Вкрай небезпечні форми набуває таке потворне явище сучасності, як міжнародний тероризм. Для того, щоб запобігти цим небезпекам і загрозам або знизити їх негативний вплив, необхідні зусилля як всього світового співтовариства, так і регіонів, держав, суспільств, а також кожної конкретної людини.

Роль соціальних аспектів життєдіяльності сьогодні зростає. Причому якщо природні катаклізми найчастіше об'єктивні і не залежать від волі людини, то небезпечні і надзвичайні ситуації соціального характеру, наприклад, війни, жорсткі побутові сутички, різного роду конфлікти (етнічні, конфесійні тощо), терористичні акти, масові заворушення, безпосередньо пов'язані з діяльністю людей і тому бувають більш небезпечні і руйнівні, оскільки носять свідомий, цілеспрямований, планомірний і упорядкований характер. У вирішенні нагальних проблем реформування українського суспільства величезне значення набуває культура його громадян, в тому числі і фахівців бойового хортингу і силових структур, пов'язаних з проблемами безпеки, від яких багато в чому залежить успіх реформ і прогрес нашої держави.

В основі виникнення і розвитку небезпечних і надзвичайних ситуацій соціального характеру лежать суперечності, що серйозно порушують нормальне функціонування соціуму в різних сферах життєдіяльності – економічній, політичній, соціальній, міжетнічній, конфесійній та інших. Ігнорування цих протиріч, відхід від вирішення актуальних проблем сучасного суспільного розвитку як всього світового співтовариства, так і окремих держав і народів веде до самих непередбачуваних наслідків і катастроф – війн, бойових дії, військових протистоянь, воєнних конфліктів, соціальних вибухів та інших катаклізмів.

У даний час серйозну небезпеку може становити міжнародний тероризм, перш за все в особі ісламського фундаменталізму. Живильним ґрунтом для нього є екстремізм і організована злочинність, що стали серйозною проблемою сучасного українського суспільства. Їх витoki криються в особливостях соціально-політичного та економічного розвитку України, викликаних зміною суспільно-політичної орієнтації суспільства і переходом до ринкових відносин [19–28]. Важливе значення тут мають і соціально-психологічні чинники.

Все вищевикладене дозволяє констатувати, що вивчення соціальних аспектів безпеки, надзвичайних ситуацій соціального характеру, способів їх запобігання, локалізації та ліквідації – одне з актуальних завдань підготовки фахівців, і перш за все тренерів та інструкторів з бойового хортингу – національного професійно-прикладного виду спорту військовослужбовців та правоохоронців.

Це обумовлено тим, що саме фахівці в цій сфері покликані озброювати підростаюче покоління знаннями навичок самозахисту, правил безпеки, вміннями і навичками застосовувати їх у своїй повсякденній практичній діяльності, формувати у них психологію безпечної поведінки, культуру безпеки. Зрозуміло, що захистити людину від усіх загроз і небезпек неможливо, але допомогти їй оволодіти елементарними навичками безпечної поведінки цілком реально. У цьому полягає одне з основних завдань бойового хортингу.

Злочинність – вельми складне суспільне явище, найбезпосереднішим чином пов'язане з суспільством, але разом з тим досить самостійне, здатне надавати на нього серйозний вплив,

особливо в періоди соціально-політичної та економічної нестабільності або під впливом суб'єктивних факторів, обумовлених прорахунками в організації боротьби зі злочинними проявами. Загроза криміналізації суспільних відносин, що складаються в процесі реформування соціально-політичного устрою та економічної діяльності, – наголошується в Концепції національної безпеки України, – набуває особливої гостроти.

Для успішної боротьби зі злочинністю першорядне значення мають сила і авторитет державної влади і консолідація суспільства і держави [29–38]. Щоб протистояти криміналу, звести до мінімуму наслідки злочинної діяльності, фахівцям бойового хортингу необхідно знати причини, що її породжують, і сприятливі їй умови.

Концепція національної безпеки України визначає причини різкого зростання злочинності в країні в 1990-і роки як серйозні прорахунки, допущені на початковому етапі проведення реформ в економічній, військовій, правоохоронній та інших сферах державної діяльності, ослаблення системи державного регулювання і контролю, недосконалість правової бази і відсутність сильної державної політики в соціальній сфері, зниження духовно-морального потенціалу суспільства, що є основними факторами, які сприяють зростанню злочинності, особливо її організованих форм, а також корупції в Україні. Інакше кажучи, сучасна злочинність – це результат дії сукупних причин у різних сферах суспільного життя: політичній, економічній, соціальній, правовій, управлінській та духовно-моральній.

Зміни в державному устрої, формування ринкових відносин проводилися без підготовки, без продуманої стратегії і тактики реформ, системи забезпечення законності і правопорядку, не супроводжувалися прогнозуванням можливих негативних наслідків. Також не був врахований позитивний досвід країн з усталеними ринковими відносинами, соціально орієнтованою економікою і зрілими правовими відносинами. Більш того, без урахування української специфіки використовувалися зарубіжні моделі реформування.

Форсування темпів роздержавлення і приватизації, пониження ролі держави і регулювання економічних процесів привели до різкого зростання особистого збагачення нерідко незаконними способами, сприяли появі нових форм і методів злочинної діяльності. Змінилися і ціннісні орієнтації значної частини населення України. Втратилася цінність продуктивної праці як джерела добробуту, відбулася підміна духовних цінностей, що сприяло посиленню криміналізації суспільства, особливо молодого покоління.

Самооборона та основні способи її забезпечення. У процесі своєї життєдіяльності людина нерідко потрапляє в такі ситуації, які вимагають від неї вміння постояти за себе, захистити свою честь, гідність, а часом здоров'я і навіть життя.

Право на самооборону – це невід'ємне право людини. Однак ним, як, власне, і будь-яким іншим, необхідно користуватися свідомо і адекватно ситуації. Щоб бути внутрішньо готовим захистити свою честь, гідність і фізичну недоторканність, будь-яка людина повинна мати уявлення про психологічні та фізичні аспекти різних ситуацій самооборони незалежно від часу і місця їх виникнення [39–47]. Разом з тим у того, хто обороняється і застосовує ефективні прикладні прийоми бойового хортингу, має бути чітке і ясне уявлення про юридичні наслідки своїх дій, можливих адміністративних і кримінальних покарань. Це дозволить впевнено застосовувати для самооборони і захисту своїх близьких різні засоби та прийоми бойового хортингу, в тому числі і різні види зброї.

Водночас, знання правових основ самооборони і відповідних юридичних норм не є гарантією безпеки в екстремальних ситуаціях, крім того, треба знати, які, крім прийомів бойового хортингу, існують технічні засоби самооборони (газові балончики, електрошокери, холодна зброя тощо).

У цьому розділі теорії та методики бойового хортингу розглядаються правові та психологічні основи самооборони, основні види та характеристики зброї, яку можна використовувати для особистого захисту, а також правові питання застосування зброї з метою самооборони.

Правові та психологічні основи самооборони за системою бойового хортингу. Людина протягом свого життя потрапляє в різні екстремальні ситуації, в тому числі пов'язані з

необхідністю захищати життя і здоров'я себе і своїх рідних та оточуючих або власне майно, сприяти правоохоронним органам у забезпеченні правопорядку. У випадках, передбачених законом, допускається вдаватися до дій, що припиняють різного роду правопорушення, які становлять небезпеку для життя самої людини або інших осіб, завдають фізичну, майнову чи іншу шкоду. Такі дії є цілком правомірними і не тягнуть за собою кримінальної, адміністративної чи цивільно-правової відповідальності.

Однак, необхідно пам'ятати, що обставинами, які виключають відповідальність за заподіяння шкоди, Кримінальним кодексом України визнаються тільки – **необхідна оборона і крайня необхідність**. У зв'язку з цим, з метою уникнення будь-яких небажаних юридичних наслідків кожна людина, яка займається бойовим хортингом і володіє прийомами самооборони, повинна знати умови і порядок некараних законом дій в стані необхідної оборони, оскільки не виключено, що їй доведеться зіткнутися з такими ситуаціями [48–57].

Розглянемо, що собою являє необхідна оборона. Як уже підкреслювалося, захист від неправомірного посягання – природне право кожної людини. Про це з упевненістю сказано в Конституції України, що кожен має право захищати свої права і свободи всіма способами, не забороненими законом. Для характеристики цих способів в кримінальному праві введено поняття «необхідна оборона». У Кримінальному кодексі України (КК України) констатується, що не є злочином заподіяння шкоди особі, яка посягає на життя і здоров'я, в стані необхідної оборони, тобто при захисті особи або інших осіб, інтересів суспільства і держави, що охороняються законом, від суспільно небезпечного посягання, якщо це посягання було з насильством, небезпечним для життя того, хто обороняється, чи іншої особи, або з безпосередньою загрозою застосування такого насильства. У цій же статті закону говориться, що право на необхідну оборону мають у рівній мірі всі особи незалежно від їх професійної чи іншої спеціальної підготовки та службового положення. Це право належить особі незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади. І далі можна зазначити, що не є перевищенням меж необхідної оборони дії особи, яка обороняється, якщо ця особа внаслідок несподіванки посягання не могла об'єктивно оцінити ступінь і характер небезпеки нападу. Згідно КК України, перевищенням меж необхідної оборони визнаються навмисні дії, явно вони не відповідають характеру і ступеню суспільної небезпечності посягання.

Таким чином, відповідно до КК України необхідна оборона – це правомірний захист від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння шкоди тому, хто посягає.

Однак, для того, щоб шкоду, яка заподіюється нападнику, було визнано правомірною, необхідна оборона має відповідати ряду умов [58–65]. Умови правомірності заподіяння шкоди в стані необхідної оборони можуть ставитися до посягання і захисту. Розглянемо їх більш детально.

Заподіяння шкоди в стані необхідної оборони, що відноситься до посягання, визнається правомірним, якщо відповідає таким **умовам**.

1. Посягання повинно бути суспільно небезпечним. Таким є посягання, яке заподіює або здатне завдати шкоди охоронюваним кримінальним законом інтересам, тобто особі, суспільству і державі. При цьому не обов'язково, щоб посягання було злочинним. Нерідко бувають такі посягання, які із формально юридичних ознак не є кримінально караними, однак можуть стати серйозною загрозою для охоронюваних інтересів. Наприклад, посягання на життя і здоров'я з боку неповнолітніх, а також осіб, які не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Необхідна оборона від таких посягань також допустима. Інша справа, що в цих випадках людина, що здійснює своє право на необхідну оборону, виходячи з моральних міркувань, має бути особливо уважною до меж реалізації необхідної оборони, прагнути до того, щоб заподіяти найменшу шкоду в подібній ситуації або постаратися ухилитися від посягань. Особи, які займаються бойовим хортингом, впевнено володіють прийомами ведення сутички, і вживають усіх заходів для ухилення від посягання неповнолітнього (тікає, кличе на допомогу), заслуговує морального схвалення, а не

засудження, оскільки подібна поведінка викликана не боягузством, а гуманними міркуваннями і граничною обачністю.

Особливого розгляду заслуговує питання про можливість необхідної оборони проти неправильних дій посадових осіб. Кримінальне право допускає необхідну оборону від будь-яких суспільно небезпечних дій посадових осіб, тобто таких, які завдають істотної шкоди охоронюваним кримінальним законом інтересам або здатні завдати такої шкоди.

Необхідна оборона недопустима проти дій, які самі здійснені в стані необхідної оборони. У всіх випадках на необхідну оборону не може посилатися і той, хто своєю неправомірною дією створив ситуацію, при якій навколишні були змушені застосувати щодо нього будь-які насильницькі дії.

2. Наступна умова – наявність посягання. Для визнання існування цієї умови необхідно визначити початковий і кінцевий моменти посягання.

Початковим моментом посягання визнається як момент безпосередньо самого суспільно небезпечного посягання, так і наявність реальної загрози посягання. Особа має право захищатися за правилами необхідної оборони вже тоді, коли за нинішньою ситуацією видно, що посягання може негайно здійснитися, тобто коли виникає безпосередня загроза суспільно небезпечних дій. Разом з тим, є неприпустимою необхідна оборона проти зазіхань, які очікуються в майбутньому.

Кінцевий момент посягання зв'язується з його закінченням. Посягання визнається закінченим, якщо загроза заподіяння шкоди тому, хто обороняється, минула. Заподіяння шкоди при цьому слід розглядати як вчинення розправи, акт помсти тощо. Однак тут необхідно відзначити, що судова практика виходить з того, що стан необхідної оборони може мати місце і після закінчення акту посягання, якщо з певних обставин справи про того, хто обороняється, не ясний момент закінчення посягання. Перехід зброї чи інших предметів, що використовувалися під час нападу, від нападника до того, хто обороняється, сам по собі не може свідчити про закінчення посягання.

3. Ще однією умовою правомірності необхідної оборони, що відноситься до посягання, є дійсність посягання. Дійсним вважається посягання, яке існує об'єктивно, в реальній дійсності, а не в уяві. Визнати посягання існуючим в реальності – значить встановити, що воно об'єктивно здатне завдати істотної шкоди правоохоронюваним інтересам [66–78].

Однак у судовій практиці зустрічаються випадки заподіяння шкоди в стані так званої уявної оборони, тобто оборони проти уявного, удаваного, але в дійсності неіснуючого посягання.

Юридичні наслідки уявної оборони визначаються за загальними правилами про фактичну помилку:

1) якщо фактична помилка виключає умисел і необережність, то усувається і кримінальна відповідальність за дії, вчинені в стані уявної оборони, оскільки особа не тільки не усвідомлює, але в цій ситуації не має змоги і не може усвідомлювати, що суспільно небезпечного посягання немає;

2) якщо при мнимій обороні особа, яка заподіює шкоду уявному посягаючому, не усвідомлювала, що в дійсності посягання немає, сумлінно помиляючись в оцінці ситуації, обстановки, але за обставинами справи повинна і могла усвідомлювати це, відповідальність за заподіяну шкоду настає як за необережний злочин.

Слід мати на увазі, що уявна оборона і необхідна оборона припускають певні обов'язкові умови: необхідна оборона – наявність реального посягання; уявна оборона – вчинення дій, прийнятих за таке посягання.

У разі, якщо особа абсолютно безпідставно припустила, що на неї нападають, коли ні поведінку потерпілого, ні обстановка, що склалася, не давали їй ніяких реальних підстав побоюватися нападу, вона підлягає відповідальності на загальних підставах як за умисний злочин. У цих випадках дії особи не пов'язані з уявною обороною, а шкода потерпілому завдається внаслідок надмірної, нічим не виправданою підозрілості винного [79–87].

Умовами правомірності заподіяння шкоди в стані необхідної оборони, що відносяться до захисту, є наступні:

1. Якщо в стані необхідної оборони захищаються права та інтереси не тільки того, хто обороняється, а й інших осіб, суспільства і держави.

2. Якщо шкода може бути заподіяна тільки тому, хто посягає, але не третім особам. Відповідно до закону України, необхідна оборона допускається лише у відношенні самих осіб, які зазіхають. Якщо зазіхають кілька осіб, правомірним визнається шкода, заподіяна будь-якій з них, незалежно від ступеня її участі в посяганні.

Однак, якщо при відображенні навіть реального посягання особа завдала шкоди не нападаючому, а комусь зі сторонніх, вона несе за це відповідальність. Залежно від обставин її дії кваліфікуються як необережне, а іноді і як умисне заподіяння шкоди.

Слід підкреслити, що закон, передбачаючи право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, не передбачає обмежень в частині, що стосується характеру заподіяння шкоди. Тому при необхідній обороні тому, хто посягає, може бути заподіяно найрізноманітнішої шкоди: життю, здоров'ю, свободі, честі, гідності, власності тощо.

В юридичній практиці зустрічаються випадки, коли, наприклад, особа, яка обороняється, забирає і ламає рушницю, якою зазіхач намагався скоїти вбивство, або вбиває собаку, яку на нього нацькував власник. Сюди ж можна віднести і факт пошкодження автомашини співробітником ДАІ, коли її власник не зупиняється за наказом інспектора.

Причому, відповідно до Цивільного кодексу України, майнова шкода, завдана в стані захисту від суспільно небезпечного посягання, відшкодуванню не підлягає, якщо при цьому не були перевищені межі необхідної оборони.

3. Ще однією умовою необхідної оборони в контексті захисту є відсутність перевищення меж необхідної оборони. Таким перевищенням визнаються умисні дії, що явно не відповідають характеру і ступеню суспільної небезпечності посягання. Необхідно особливо підкреслити, що мова йде не про всяку, а саме про явну, тобто надмірну невідповідність засобів захисту характеру і небезпечності посягання.

Проста, тобто не явна (не надмірна) невідповідність не означає перевищення необхідної оборони, оскільки кримінальний закон дозволяє при необхідній обороні заподіяти більшу шкоду, ніж той, який загрожує правоохоронюваним інтересам.

Така відповідність або невідповідність визначається перш за все зіставленням важливості інтересів, що захищаються, і того, чому або кому заподіюється шкода.

При вирішенні питання про наявність або відсутність ознак перевищення меж необхідної оборони враховуються відповідність або невідповідність засобів захисту і нападу, характер небезпеки, що загрозувала тому, хто обороняється, його сили і можливості щодо відображення посягання, а також всі інші обставини, які могли вплинути на реальне співвідношення сил зазіхача і того, хто захищається (кількість тих, хто посягали і оборонялися, їх вік, наявність зброї, місце і час посягання тощо). При вчиненні посягання групою осіб, той, хто обороняється, має право застосувати до будь-якого з нападників такі заходи захисту, які визначаються ступенем небезпеки і характером дій усієї групи.

Причому ні кількість нападників і тих, що захищаються, ні наявність зброї у тих чи інших само по собі не має вирішального значення. Щоб визначити, чи було допущено перевищення меж необхідної оборони, слід враховувати і психічний стан того, хто обороняється. Потрібно мати на увазі, що в стані душевного хвилювання, викликаного посяганням, не завжди можна точно зважити характер небезпеки і обрати співмірні адекватні засоби захисту. Для деяких категорій громадян необхідна оборона становить їх правовий обов'язок.

Так, в службові обов'язки співробітників поліції і ряду інших правоохоронних органів і силових структур входить припинення злочинних посягань, проте правила застосування необхідної оборони для них ті ж, що і для всіх громадян.

Заподіяння шкоди в умовах перевищення меж необхідної оборони істотно знижує суспільну небезпечність вчиненого злочину тим, хто обороняється. Тому КК України передбачає пом'якшення покарання для тих осіб, які вчинили подібні злочини.

Говорячи про право людини на необхідну оборону, хотілося б підкреслити, що це право служить інтересам запобігання і припинення злочину. Однак, як правило, громадяни рідко вдаються до нього, побоюючись кримінальної відповідальності за перевищення меж необхідної оборони. В основному це відбувається через правову безграмотність і незнання своїх прав.

Як уже зазначалося, в разі необхідної оборони правомірним є заподіяння шкоди тільки певній особі, яка вчиняє суспільно небезпечне посягання [88–96]. Однак існує обставина, при наявності якої правомірним визнається заподіяння шкоди і стороннім особам. Така обставина, відповідно до закону, є крайньою необхідністю; її можна визначити як усунення небезпеки, що загрожує правам і інтересам особистості, суспільства і держави шляхом заподіяння шкоди комусь зі сторонніх фізичних чи юридичних осіб.

Кримінальний Кодекс України про це говорить, що не є злочином заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі і правам даної особи чи інших осіб, охоронюваним законом інтересам суспільства або держави, якщо ця небезпека не могла бути усунута іншими засобами і при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

Як і у випадку необхідної оборони, для визнання наявності стану крайньої необхідності слід дотримуватися ряду умов, що відносяться до характеру усунення небезпеки і до дій з її усунення.

Умовами правомірності заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності, що відносяться до створення небезпеки, є наступні.

1. Небезпека, для усунення якої відбуваються дії в стані крайньої необхідності, може бути викликана поведінкою людини, проявом стихійних сил природи, нападом тварин і іншими обставинами (пожежами, катастрофами поїздів, аваріями на трубопроводах, несправністю механізмів тощо), а не тільки суспільно небезпечними діями фізичних осіб, як це має місце при необхідній обороні.

Так, наприклад, стан крайньої необхідності в обороні виникає при пожежі поблизу життєво важливих об'єктів, причинами якої можуть бути навмисний підпал або необережне поводження з вогнем з боку окремих осіб, коротке замикання в електропроводі (несправність механізму), удар блискавки (дія стихійних сил природи) тощо.

Щоб запобігти поширенню вогню на зазначені об'єкти, пожежні та інші люди, діючи в стані крайньої необхідності, розбирають будівлі, що перебувають між осередком пожежі та цими об'єктами. Хоча умисне пошкодження або знищення цих будівель утворює склад злочину, особи, які беруть участь в гасінні пожежі, не повинні нести за це відповідальність, якщо ними були дотримані інші необхідні умови правомірності своїх дій.

Знищення нападаючої тварини може бути скоєно в стані крайньої необхідності, якщо нападає дикий звір або домашня тварина, і це чинне без втручання людини. У тих випадках коли, наприклад, собака нацьковується господарем, то виконавцем суспільно небезпечного діяння виступає він, у зв'язку з чим знищення домашньої тварини здійснюється в порядку необхідної оборони, тобто особі, яка вчиняє суспільно небезпечне посягання, наноситься майнова шкода шляхом знищення собаки. Такий же стан необхідної оборони настає і при знищенні нападаючої тварини, що вирвалася на волю внаслідок недбалості господаря, сторожа, адміністрації зоопарку тощо.

Джерелами небезпеки в ряді випадків можуть бути патологічні фізіологічні процеси, що протікають в організмі людини, небезпечні для її життя і здоров'я (хвороба, голод, крайня потреба тощо). В юридичній практиці відомі випадки, коли особи, що заблукали в тундрі або тайзі і залишилися без продуктів, були змушені розкривати склади геологічних експедицій або мисливців і вилучати частину продовольства, щоб не померти з голоду. Такі ситуації судом розглядаються як стан крайньої необхідності.

Аналогічний стан може виникнути і в процесі здійснення права на необхідну оборону або затримання злочинця. Наприклад, злочинці захопили заручників і утримують їх в приміщенні,

що належить будь-якій фізичній або юридичній особі. З метою припинення суспільно небезпечного посягання, звільнення заручників та затримання злочинців співробітники правоохоронних органів або приватні охоронці проникають у приміщення, пошкоджуючи при цьому в залежності від ситуації, що складається, вікна, двері, стіни, підлогу або стелю. Тут майнова шкода причиняється не тим, хто посягають, а власнику приміщення.

Значить, така шкода не може розглядатися як заподіяна в стані необхідної оборони. На неї поширюються правила, що відносяться до заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності. У той же час шкода, заподіяна в даній ситуації самим посягаючим, повністю вкладається в рамки необхідної оборони.

Можна навести й інший приклад, коли для зупинки транспортного засобу, яким керує порушник правил дорожнього руху, який не виконав вимогу працівника дорожньої поліції зупинитися, інспектор ДАІ має право використовувати вогнепальну зброю або спеціальні засоби. При цьому транспортному засобу може бути завдано шкоди, іноді досить значної. Дії співробітника поліції по відношенню до порушника відбуваються в стані необхідної оборони. Як необхідна оборона має оцінюватися і пошкодження автомашини, якщо вона належить самому порушнику.

Однак, іншого підходу вимагає оцінка пошкодження транспортного засобу, який належить не порушнику, а іншій юридичній або фізичній особі. Така ситуація виникає, якщо порушник користується чужою автомашиною тимчасово, наприклад на умовах прокату, або працює в якості водія на автомашині, що належить державній, громадській або приватній організації, або порушник викрав даний транспортний засіб. У таких випадках пошкодження транспортного засобу не охоплюється поняттям «необхідна оборона», оскільки збитки причиняються не порушнику, а власнику транспортного засобу. Збиток має розглядатися з урахуванням умов правомірності заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності.

2. Умовою правомірності заподіяння шкоди, що належить до створення небезпеки, є те, що небезпека повинна бути безпосередньою, тобто такою, якої вже заподіяно, або заподіюється збиток, якщо не вжити заходів щодо її усунення. Неприпустимі дії з заподіянням шкоди для усунення небезпеки, яка не виникла або вже минула. У раніше наведених прикладах неприпустимим є заподіяння шкоди до початку пожежі або після її закінчення.

3. Третя умова правомірності подібного роду заподіяння шкоди полягає в тому, що небезпека повинна бути дійсною, тобто реально існуючою, а не уявною.

Якщо шкода здійснена особою в стані уявно існуючої крайньої небезпеки, особа, яка завдала шкоди, несе за неї кримінальну або адміністративну відповідальність у залежності від встановленої форми її провини.

Умовами правомірності заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності, що відносяться до дій щодо усунення небезпеки, виступають наступні.

1. Надзвичайний характер дій щодо усунення небезпеки. На відміну від випадків необхідної оборони, в обставинах крайньої необхідності засоби для усунення небезпеки вельми обмежені. Якщо є можливість усунути її іншими засобами, тобто без заподіяння шкоди, то стан крайньої необхідності відсутній, і нанесення збитку визнається неправомірним і тягне за собою відповідну кримінальну або адміністративну відповідальність. Тільки в тих випадках, коли заподіяння шкоди є єдиним способом запобігти небезпеці або уникнути її, можна говорити про наявність крайньої необхідності і про вимушене, правомірне нанесенні збитку, що не несе за собою кримінальної чи адміністративної відповідальності.

2. Шкода заподіюється третім, тобто стороннім особам (фізичним чи юридичним), а не тим, хто створив небезпеку, оскільки заподіяння шкоди особі, яка створила небезпеку, здійснюється в стані необхідної оборони. У наведеному раніше прикладі з пожежею можна побачити, що в разі розбору будівлі, що знаходиться між осередком пожежі та важливим об'єктом, шкода причиняється не винуватцю пожежі, а власнику будівлі, який може не мати ніякого відношення до події. Те ж саме відноситься до пошкодження майна третіх осіб при звільненні заручників, зупинку транспортного засобу з порушником тощо. Можливе заподіяння шкоди третім особам і при нападі тварин, в тому числі і диких.

Так, наприклад, полювання на хижих тварин з Червоної книги заборонене, однак захист від їх нападу відбувається в стані крайньої необхідності, тому той, хто захищався від такого нападу, має бути звільнений від відповідальності за порушення правил полювання. Слід також мати на увазі, що під час нападу тварин небезпека не завжди усувається тільки шляхом їх знищення. Іноді подібні напади змушують людей для усунення небезпеки заподіювати шкоду стороннім особам, наприклад їх майну, яке використовується при відбитті нападу або для його запобігання.

3. Відсутність перевищення меж крайньої необхідності. Кримінальний Кодекс України говорить, що перевищенням меж крайньої необхідності визнається заподіяння шкоди, яке явно не відповідає характеру і ступеню загрози, небезпеки і обставин, при яких небезпека усувалася, коли зазначеним інтересам було заподіяно шкоди рівної або більш значної, ніж відвернена. Таке перевищення тягне за собою кримінальну відповідальність лише у випадках умисного заподіяння шкоди, і завдана в стані крайньої необхідності шкода має бути обов'язково менш значною, ніж відвернена, а не рівною і тим більше не більшою. Це правило впливає з попередньої умови, і його суть полягає в тому, що, оскільки шкода заподіюється стороннім особам, неприпустимо, щоб вони понесли більший збиток, ніж той, який міг бути заподіяний виниклою небезпекою, або навіть рівний цьому можливому збитку. З двох зол має бути обрано менше. У раніше наведених прикладах це правило простежується досить рельєфно: пошкодження будівлі для запобігання більшій шкоди, якої би завдало подальше поширення пожежі; ліквідація тварини або пошкодження майна, щоб уникнути травм або загибелі людей тощо.

Тема самооборони у нашій країні є вкрай актуальною. Криміногенна обстановка з кожним роком стає все гірше. Правоохоронні органи не в змозі забезпечити абсолютний правопорядок на вулицях. Певна кількість грабежів та розбійних нападів все рівно відбувається. Наприклад, останнім часом в Дніпровському районі міста Києва, за повідомленням поліції, розшукується маніяк за скоєння тяжких злочинів. На його рахунку вже як мінімум 4 напади. Тому, у теорії та методиці бойового хортингу розглядаються питання необхідності вивчення і пояснення – що мається на увазі під поняттям «необхідна самооборона» з точки зору законодавства України.

Досить часто доводиться чути від пересічних громадян, що необхідна самооборона – це коли на тебе напали з ножем і ти маєш право захищати себе тільки з ножем.

І якщо напали з ножем, а ти використовуєш пістолет – то це перевищення меж необхідної оборони. Але це уявлення є **хибним**. **Необхідна оборона** – це дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, **якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони**.

При вирішенні питання щодо наявності необхідної оборони, суд має оцінити наявність суспільно небезпечного посягання й акту захисту та встановити співвідношення захисту небезпечності посягання (ВС/ККС № 490/11155/14-к від 20.11.2018 р.). **До критеріїв визначення правомірності необхідної оборони належать:** наявність суспільно небезпечного посягання, його дійсність та об'єктивна реальність, межі захисних дій, які б не перевищували **меж необхідності**, а шкода особі, на яку здійснює посягання, не перевищувала б ту, яка для цього необхідна (Постанова Верховного Суду України). Перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Перевищення меж необхідної оборони тягне кримінальну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статтях 118, 124 ККУ.

Слід зазначити, **що не є перевищенням меж необхідної оборони** і не має наслідком кримінальної відповідальності застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення

протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає (ч. 5 ст. 36 ККУ).

Для виникнення стану необхідної оборони необхідна наявність реального посягання на охоронювані законом права та інтереси особи, яка захищається, або іншої особи (ВС/ККС № 211/2852/16-к від 25.07.2018 р.)

Закон України передбачає винятки із загального правила про те, що при необхідній обороні особа, яка захищається, повинна додержуватися визначеної межі, завдаючи шкоду посягаючому. Цими винятками є – напад озброєної особи, напад групи осіб або протиправне насильницьке вторгнення у житло чи інше приміщення. У таких випадках шкода, заподіяна особі, яка посягає, не обмежена ніякими межами, аж до позбавлення посягаючого його життя.

Тобто, особа має право застосовувати зброю або будь-які інші засоби чи предмети для захисту себе, у разі якщо: на неї напала озброєна особа або група осіб; якщо до її помешкання протиправно проникли невідомі люди і становлять небезпеку їй та члена її сім'ї, і це не буде перевищенням меж необхідної оборони і не матиме наслідком кримінальної відповідальності.

Знайте – у спортсмена бойового хортингу є повне право на захист себе та своїх рідних.

Безпека – одна з основних потреб людства – набуває сьогодні актуального значення. Її забезпечення вимагає врахування різних аспектів життєдіяльності людей: соціальних, економічних, політичних, технічних, військових, інформаційних, екологічних тощо.

Геополітична ситуація, що склалася на рубежі століть, вимагає переосмислення змісту і структури безпеки. В даний час в Україні йде процес осмислення нових підходів до забезпечення безпеки не тільки держави, а й суспільства, особистості. Свідчення цього – розробка і прийняття Концепції національної безпеки України, Воєнної доктрини, Доктрини інформаційної безпеки, нових законів і урядових постанов, що регулюють проблеми безпеки. У цих документах підкреслюється, що зміст політики забезпечення безпеки в Україні диктується складнощами в різних сферах суспільного життя, наявністю гострих соціально-політичних, економічних, демографічних і екологічних проблем.

Історично склалося так, що в Україні в основному розвивалися такі види безпеки, як державна, військова, технічна і деякі інші, в той час як соціальна безпека залишалася в тіні. Її ігнорування дорого обійшлося і державі, і суспільству, не кажучи вже про окремих людей. Надзвичайні ситуації соціального характеру не раз стрясали нашу країну.

Це і революції, і війни, і екстремізм різного ґатунку, і кримінал, і економічні потрясіння, і екологічні загрози. Зараз ставлення до проблеми соціальної безпеки поступово змінюється, про що свідчать поряд з іншим включення в освітні стандарти такої дисципліни, як «Бойовий хортинг», і підготовка фахівців у сфері бойового хортингу в ряді закладів вищої освіти України.

Разом з тим необхідно відзначити, що і сьогодні тривають наукові дискусії з теоретичних і практичних аспектів безпеки життєдіяльності людини. У сучасній літературі існують різні точки зору і погляди на її предмет, сутність і зміст.

Однак, при всій їх різноманітності було виявлено деякі найбільш животрепетні проблеми безпеки, що носять яскраво виражений соціальний характер.

По-перше, проблеми, пов'язані з тероризмом, який набув загрозливого характеру не тільки в масштабах окремих країн, регіонів (Крим, Донбас тощо) і став серйозною загрозою національній безпеці України, але і в планетарному масштабі, що викликає нагальну необхідність об'єднання зусиль всього світового співтовариства в боротьбі з ним.

По-друге, зростання екстремізму, який, на жаль, стає реальністю сучасної України. Його небезпека для поліетнічного і поліконфесійного українського суспільства посилюється тим, що витoki цього соціального явища криються в ксенофобії, націоналізмі і релігійній нетерпимості.

До того ж саме екстремізм – поживний ґрунт для тероризму і регіональних військових конфліктів.

По-третє, проблеми криміналізації і наркотизації українського суспільства, що викликають серйозну стурбованість як української, так і міжнародної громадськості і вимагають ефективних заходів щодо їх локалізації.

Ці вкрай небезпечні соціальні явища сучасності викликають нагальну потребу їх пильного вивчення, прогнозування масштабів їх поширення та профілактики, а також вироблення стратегії, тактики та основних напрямів боротьби з ними як на загальноукраїнському, так і на міжнародному просторі.

По-четверте, проблеми, зумовлені становленням інформаційної цивілізації, що вимагає пошуку нових шляхів безпеки в умовах переходу України до інформаційної стадії розвитку.

Можна констатувати, що поряд зі становленням нової української державності в даний час формується і нова модель забезпечення її безпеки.

Причому відбувається зміна пріоритетів від орієнтації на забезпечення державної і військової безпеки до гармонійного забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави.

Важливе місце в цій моделі безпеки України займає безпека життєдіяльності особистості, на охороні якої стоїть система бойового хортингу.

Складність і невирішеність багатьох проблем безпеки, розширення спектра загроз обумовлюють необхідність вирішення низки актуальних завдань, таких як пошук науково обґрунтованих варіантів забезпечення безпеки життєдіяльності, визначення місця і ролі в ній соціальної безпеки, розробка форм, методів і способів захисту від надзвичайних ситуацій соціального характеру, а також підготовка кваліфікованих кадрів, озброєних найсучаснішою системою знань щодо позначених проблем.

Висновок. Таким чином, у даному науковому дослідженні описана роль соціальних аспектів життєдіяльності спортсменів бойового хортингу, методика проведення заходів оздоровчого спрямування для учнів спортивних секцій бойового хортингу, містяться визначення та наукове обґрунтування занять бойовим хортингом як фактору реалізації життєвої програми дітей, учнівської і студентської молоді, значимості цінностей здорового життя для учнівської та студентської молоді, яка займається бойовим хортингом, визначення змісту, форм і методів підвищення рівня фізичного та психічного здоров'я спортсменів, оцінка прихильності учнів до тренувальних технологій національного професійно-прикладного виду спорту України – бойового хортингу. Зазначено, що роль соціальних аспектів життєдіяльності сьогодні зростає.

Якщо природні катаклізми найчастіше об'єктивні і не залежать від волі людини, то небезпечні і надзвичайні ситуації соціального характеру, наприклад, війни, жорсткі побутові сутички, різного роду конфлікти (етнічні, конфесійні тощо), терористичні акти, масові заворушення, безпосередньо пов'язані з діяльністю людей і тому бувають більш небезпечні і руйнівні, оскільки носять свідомий, цілеспрямований, планомірний і упорядкований характер.

У вирішенні нагальних проблем реформування українського суспільства величезне значення набуває культура його громадян, в тому числі і фахівців бойового хортингу і силових структур, пов'язаних з проблемами безпеки, від яких багато в чому залежить успіх реформ і прогрес нашої держави.

В основі виникнення і розвитку небезпечних і надзвичайних ситуацій соціального характеру лежать суперечності, що серйозно порушують нормальне функціонування соціуму в різних сферах життєдіяльності – економічній, політичній, соціальній, міжетнічній, конфесійній та інших. Ігнорування цих протиріч, відхід від вирішення актуальних проблем сучасного суспільного розвитку як всього світового співтовариства, так і окремих держав і народів веде до самих непередбачуваних наслідків і катастроф – війн, бойових дії, військових протистоянь, воєнних конфліктів, соціальних вибухів та інших катаклізмів.

У даний час серйозну небезпеку може становити міжнародний тероризм, перш за все в особі ісламського фундаменталізму. Живильним ґрунтом для нього є екстремізм і організована злочинність, що стали серйозною проблемою сучасного українського суспільства. Їх витоки криються в особливостях соціально-політичного та економічного

розвитку України, викликаних зміною суспільно-політичної орієнтації суспільства і переходом до ринкових відносин.

Водночас, діючи в умовах екстремальних ситуацій, людина, яка володіє прийомами бойового хортингу, має право на самооборону для захисту честі, гідності та фізичної недоторканності.

Однак, при цьому вона має чітко і ясно знати умови, порядок і межі своїх дій як в стані необхідної оборони, так і крайньої необхідності, що допоможе їй уникнути непорозумінь із законом України.

Разом з тим необхідно пам'ятати, що одного знання законів недостатньо, щоб захистити себе від можливих небезпек.

Не менш важливе значення в екстремальних ситуаціях має знання сучасних засобів захисту та вміння правильно і на законних підставах ними користуватися.

Перспективи подальшого дослідження. Подальша робота в напрямі вивчення та описання ролі соціальних аспектів життєдіяльності спортсменів бойового хортингу, особливостей бойового хортингу як середовища морально-вольової підготовки та загартування особистості, методів виховання учнів спортивних секцій, формування у них відчуття волі до перемоги, лідерського світогляду планується з метою поліпшення культури спортивної діяльності за підтримки сім'ї, укріплення здоров'я, стабільних навичок самоконтролю та психічної саморегуляції юних спортсменів бойового хортингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко С. А. Підготовка професійних захисників України у системі бойового хортингу / С. А. Антоненко, Е. А. Єрьоменко, В. Л. Грищук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 52–62.

2. Бабурнич С. А. Професіограма спортивного судді з бойового хортингу / С. А. Бабурнич, Е. А. Єрьоменко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 343–353.

3. Бадьора С. М. Методи психічної саморегуляції співробітників правоохоронних органів у системі бойового хортингу / С. М. Бадьора, Е. А. Єрьоменко, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 334–346.

4. Біла В. Р. Військово-патріотичне виховання школярів і студентів у процесі занять бойовим хортингом / В. Р. Біла, Е. А. Єрьоменко, В. В. Чмелюк // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 242–254.

5. Бобік С. П. Формування професійно-психологічних здібностей співробітників правоохоронних органів у процесі занять бойовим хортингом / С. П. Бобік, Е. А. Єрьоменко, С. П. Параниця // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 23–38.

6. Боднарчук О. Г. Бойовий хортинг для підготовки співробітників правоохоронних органів / О. Г. Боднарчук, Е. А. Єрьоменко, В. Р. Біла // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 226–242.

7. Бондарчук В. В. Бойовий хортинг як засіб формування професійно-прикладних якостей курсантів і працівників силових структур / В. В. Бондарчук, Е. А. Єрьоменко, В. В. Чмелюк // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 188–200.

8. Брухно Ю. С. Бойовий хортинг як засіб формування фізичної культури студентів і курсантів / Ю. С. Брухно, Е. А. Єрьоменко, В. Л. Грищук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 200–214.

9. Буток О. В. Бойовий хортинг і здоров'я людини / О. В. Буток, Е. А. Єрмоєнко, В. Е. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 564–575.
10. Бухтіяров О. А. Бойовий хортинг як система підготовки українського професійного воїна-патріота / О. А. Бухтіяров, Е. А. Єрмоєнко, В. Л. Гришук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 126–139.
11. Вехтев В. В. Бойовий хортинг у військовому мистецтві / В. В. Вехтев, Е. А. Єрмоєнко, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 827–840.
12. Вишницький І. О. Застосування прийомів боротьби у різних видах єдиноборств / І. О. Вишницький, Е. А. Єрмоєнко // Збірник наукових статей. – Дніпро : ДДІФКіС, 1996. – С. 57–72.
13. Ганчева В. І. Бойовий хортинг: методика застосування дихальних вправ у процесі занять / В. І. Ганчева, Е. А. Єрмоєнко, Г. А. Коломонець // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 667–682.
14. Гарбовський Л. А. Бойовий хортинг і методика викладання у закладах вищої освіти / Л. А. Гарбовський, Е. А. Єрмоєнко, В. Л. Гришук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 155–173.
15. Гречана Л. О. Бойовий хортинг у системі початкової школи закладів загальної середньої освіти / Л. О. Гречана, Е. А. Єрмоєнко, С. М. Солодько // Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення : матер. міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 28–29 травня 2020 р. / Мін-во освіти і науки України, Держ. наук. установа «Інститут модернізації змісту освіт», [та ін.]. – Київ, 2020. – С. 554–563.
16. Гречаний О. М. Методика викладання бойового хортингу в процесі гурткової роботи у закладах загальної середньої освіти / О. М. Гречаний, Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 251–262.
17. Гришук В. Л. Бойовий хортинг як засіб професійно-прикладної підготовки правоохоронців до виконання службово-бойових завдань з протидії контрабанді у районах здійснення операції об'єднаних сил / В. Л. Гришук, Е. А. Єрмоєнко, О. А. Бухтіяров // Протидія незаконному переміщенню товарів в районах здійснення Операції об'єднаних сил : тези допов. наук.-практ. семінару, 15 травня 2020 р. м. Ірпінь / Державна фіскальна служба України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 59–73.
18. Деркач О. В. Розвиток фізичних якостей у співробітників правоохоронних органів засобами бойового хортингу за методом функціонального тренування / О. В. Деркач, Е. А. Єрмоєнко, О. В. Буток // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 384–403.
19. Довгань Н. Бойовий хортинг як інструмент соціалізації студентів закладів вищої освіти / Н. Довгань, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 177–186.
20. Ерєменко Э. А. Хортинг – философия украинского единоборца / Э. А. Ерєменко // Боевые искусства – ключи к совершенству. – 2012. – № 6. – С. 4–5.
21. Єрмоєнко В. Засоби профілактики основних стоматологічних захворювань у студентів, курсантів, спортсменів бойового хортингу та співробітників правоохоронних органів / В. Єрмоєнко, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 116–126.
22. Єрмоєнко В. Е. Медичний контроль змагальної діяльності з бойового хортингу / В. Е. Єрмоєнко, Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 195–215.
23. Єрмоєнко В. Стоматологічне здоров'я дітей та молоді як чинник спортивних успіхів у бойовому хортингу / В. Єрмоєнко, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 96–111.

24. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг. Навчальна програма спортивної секції з бойового хортингу для учнів середнього шкільного віку 5–9 класів : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – ГС «НФБХУ», 2021. – 127 с.
25. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг – виховна система школярів України / Е. А. Єрмоєнко, О. М. Гречаний // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 240–251.
26. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг – професійно-прикладний вид спорту правоохоронних органів України : монографія / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України, Національна федерація бойового хортингу України. – К : ГС «НФБХУ», 2020. – 203 с.
27. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у системі професійної підготовки співробітників державних правоохоронних органів : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2021. – 222 с.
28. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як ефективний засіб військово-патріотичного виховання школярів і студентів / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 31–39.
29. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як засіб виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів закладів вищої освіти / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 215–225.
30. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як засіб військово-патріотичного виховання старшокласників / Е. А. Єрмоєнко, К. М. Кукушкін // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 273–287.
31. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як засіб оптимізації функціональної підготовки студентів і курсантів спеціалізованих закладів вищої освіти та співробітників правоохоронних органів / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 19–33.
32. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як засіб прикладної психофізичної підготовки курсантів правоохоронних спеціальностей відомчих закладів вищої освіти / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 128–138.
33. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як засіб професійно-психологічної підготовки співробітників правоохоронних органів України : монографія / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України, Нац. федерація бойового хортингу України. – К : ГС «НФБХУ», 2020. – 138 с.
34. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як система формування готовності співробітників правоохоронних органів до дій в екстремальних ситуаціях / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 110–128.
35. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як чинник формування військово-патріотичних здібностей, фізичної культури та основ здоров'я учнівської молоді / Е. А. Єрмоєнко, І. В. Кузора // *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)* : зб. наук. праць. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 8 (128) 20. С. 61–69.
36. Єрмоєнко Е. А. Витоки та історія розвитку бойового хортингу в Україні і за кордоном / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 55–70.
37. Єрмоєнко Е. А. Виховання наполегливості у школярів 6–7 років у процесі занять хортингом : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Едуард Анатолійович Єрмоєнко. – К., 2016. – 222 с.
38. Єрмоєнко Е. А. Виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів у процесі занять бойовим хортингом / Е. А. Єрмоєнко // *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / Фізична культура і спорт/»*. – 2019. – Вип. 10 (118). – 2019. – С. 49–56.
39. Єрмоєнко Е. А. Виховна система бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 156–171.

40. Єрмоєнко Е. А. Відкрита заява Едуарда Єрмоєнко про заснування хортингу – національного виду спорту України 17 липня 2008 року / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во України у справах сім'ї, молоді та спорту. Київ : Тренерська рада, 2008. – 7 с.
41. Єрмоєнко Е. Військово-патріотична програма та прикладний хортинг / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць / Нац. академія педагогічних наук України, Ін-т проблем виховання НАПН України, Українська федерація хортингу. – К. : Паливода А. В., 2014. – Вип. 1. – С. 10–19.
42. Єрмоєнко Е. А. Військово-прикладний і бойовий хортинг у системі професійної підготовки допризовної молоді, військовослужбовців та правоохоронців / Е. А. Єрмоєнко, С. С. Полторацький // Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення : матер. міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 28-29 травня 2020 р. / Мін-во освіти і науки України, Держ. наук. установа «Інститут модернізації змісту освіт», [та ін.]. – Київ, 2020. – С. 527–533.
43. Єрмоєнко Е. Всесвітнє українське земляцтво та діаспора у сприянні розвитку бойового хортингу / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 56–79.
44. Єрмоєнко Е. А. Декларація хортингу у світі / Е. А. Єрмоєнко // Колегія Мін-ва України у спр. сім, мол. та сп. : Київ, 2008. – 12 с.
45. Єрмоєнко Е. А. Засади формування цінностей здорового життя учнівської та студентської молоді засобами хортингу. *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць.* К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 10 (80) 16. – С. 38–44.
46. Єрмоєнко Е. А. Значимість цінностей фізичної культури та основ здоров'я для студентів і курсантів, які займаються бойовим хортингом. *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць.* К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 11 (119) 19. С. 71–79.
47. Єрмоєнко Е. А. Комплексне використання потенціалу бойового хортингу для забезпечення національної безпеки України в умовах зовнішньої агресії / Е. А. Єрмоєнко // Актуальні проблеми забезпечення національної безпеки та спрощення процедур міжнародної торгівлі : зб. тез IV наук.-практ. інтернет-конфер., 25-31 травня 2020 р., м. Ірпінь – м. Хмельницький / Мін-во фінансів України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – Хмельницький : Науково-дослідний центр митної справи, 2020. – С. 18–23.
48. Єрмоєнко Е. А. Концепція розвитку бойового хортингу в системі освіти України : монографія / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Університет ДФС України, ГС «Національна федерація бойового хортингу України. – К : ГС «НФБХУ», 2020. – 122 с.
49. Єрмоєнко Е. Медико-біологічні та морфофункціональні особливості бойового хортингу у процесі виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 112–121.
50. Єрмоєнко Е. Медико-фізіологічні чинники самоконтролю за фізичним навантаженням на тренуваннях з бойового хортингу у процесі виховання фізичної культури студентів / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 127–138.
51. Єрмоєнко Е. А. Міжнародні правила змагань з хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Київ : МГО «Міжнародна Федерація Хортингу», 2009. – 85 с.
52. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма гурткової (секційної) роботи «Хортинг» для учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Е. А. Єрмоєнко // К. : Паливода А. В., 2012. – 268 с.
53. Єрмоєнко Е. А. Наукове обґрунтування психолого-педагогічних умов виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів у процесі занять бойовим хортингом / Е. А. Єрмоєнко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. - Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. - Вип. 3 (123). - С. 47-56. - DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2020.3(123).09.
54. Єрмоєнко Е. А. Основоположні принципи бойового хортингу. *Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць.* К. : Паливода А. В. 2018. Вип. 9. С. 22–31.
55. Єрмоєнко Е. А. Особливості самовиховання в бойовому хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 40–55.
56. Єрмоєнко Е. А. Особливості фізичної і психологічної підготовки та формування професійних якостей курсантів і працівників правоохоронних органів засобами бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Протидія незаконному переміщенню товарів в районах здійснення Операції

об'єднаних сил : тези допов. наук.-практ. семінару, 15 травня 2020 р. м. Ірпінь / Державна фіскальна служба України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 39–42.

57. Єрмоєнко Е. А. Правомірність застосування службово-прикладних прийомів фізичного впливу системи бойового хортингу в екстремальних умовах соціального характеру у межах необхідної самооборони / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 95–110.

58. Єрмоєнко Е. А. Принципи виконання й методика вивчення базових технічних елементів хортингу: методичний посібник / Е. А. Єрмоєнко // К. : Паливода А. В., 2009. – 87 с.

59. Єрмоєнко Е. А. Психічні процеси в бойовому хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 63–72.

60. Єрмоєнко Е. А. Робоча програма фізкультурно-оздоровчих занять з хортингу для дітей / Е. А. Єрмоєнко // К. : Нац. ун-т фізичного виховання і спорту України, 2009. – 32 с.

61. Єрмоєнко Е. А. Система фізичного виховання спортсменів бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 187–205.

62. Єрмоєнко Е. А. Теоретико-методичні засади виховання наполегливості в молодших школярів у процесі занять бойовим хортингом : монографія / Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Ін-т проблем виховання НАПН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 191 с.

63. Єрмоєнко Е. А. Технічна підготовка спортсмена бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 652 с.

64. Єрмоєнко Е. А. Тренування в хортингу: навчально-методичний посібник / Е. А. Єрмоєнко // К. : Паливода А. В., 2009. – 227 с.

65. Єрмоєнко Е. Філософія бойового хортингу / Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2018. – Вип. 9. – С. 82–104.

66. Єрмоєнко Е. Формування фізичної культури та цінностей здорового способу життя студентської молоді як передумова спортивних успіхів у бойовому хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 261–274.

67. Єрмоєнко Е. А. Формування цінностей здорового життя учнівської та студентської молоді на заняттях хортингом у навчальних закладах / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2016. – Вип. 6. – С. 115–123.

68. Єрмоєнко Е. А. Хортинг : навчальна програма гурткової (секційної) роботи для учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Єрмоєнко Едуард Анатолійович. – Київ : Паливода А. В., 2012. – 268 с.

69. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – національний вид спорту України: метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко. – К. : Паливода А. В., 2014. – 1064 с.

70. Зверев А. В. Бойовий хортинг у методиках вдосконалення силових якостей спортсменів різних вікових груп / А. В. Зверев, Е. А. Єрмоєнко, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 593–603.

71. Івашковський В. Психомоторика та психо-фізіологічні особливості підготовки спортсменів бойового хортингу / В. Івашковський, Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 130–138.

72. Ільницький І. Р. Хортинг та організація навчання / І. Р. Ільницький, Е. А. Єрмоєнко, С. А. Бабурнич // Збірник наукових праць. – Київ : Паливода А. В., 2008. – С. 247–258.

73. Карасевич С. А. Бойовий хортинг як засіб морально-етичного виховання особистості / С. А. Карасевич, Е. А. Єрмоєнко, В. Р. Біла // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 346–357.

74. Кіблицький Р. В. Бойовий хортинг: концептуальні засади розвитку і популяризації в Україні / Р. В. Кіблицький, Е. А. Єрмоєнко, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 502–514.

75. Коломоєць Г. А. Бойовий хортинг і принципи формування духовно-моральної вихованості учнів / Г. А. Коломоєць, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Деревянко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних

органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 776–793.

76. Колос М. А. Бойовий хортинг: швидкісно-силова підготовка та оптимізація управління навчально-тренувальним процесом / М. А. Колос, Е. А. Єрьоменко, О. М. Сидоренко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 493–502.

77. Кузора І. В. Військово-патріотична програма бойового хортингу / І. В. Кузора, Е. А. Єрьоменко, В. В. Вехтев // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 840–852.

78. Кукушкін К. М. Методика військово-патріотичного виховання школярів у процесі занять бойовим хортингом / К. М. Кукушкін, Е. А. Єрьоменко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 6–14.

79. Куцкір М. С. Принципи виховання системних вольових якостей спортсменів хортингу / М. С. Куцкір, Е. А. Єрьоменко, О. М. Гречаний // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 108–126.

80. Литвиненко А. М. Бойовий хортинг – комплексна система фізичного виховання особистості / А. М. Литвиненко, Е. А. Єрьоменко, В. Е. Єрьоменко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 403–422.

81. Лях В. Інноваційні підходи у боротьбі «Лави на лаву» з учнями козацьких класів і спортсменів бойового хортингу / В. Лях, Е. Єрьоменко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 164–176.

82. Ляховець О. О. Бойовий хортинг як засіб виховання патріотизму у дітей дошкільного віку / О. О. Ляховець, Е. А. Єрьоменко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 305–315.

83. Остапенко О. І. Бойовий хортинг як засіб формування у старшокласників готовності до військової служби / О. І. Остапенко, Е. А. Єрьоменко, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 638–652.

84. Петрочко Ж. В. Хортинг – школа сили і честі юного українця : метод. посіб. / Ж. В. Петрочко, Е. А. Єрьоменко. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2016. – 544 с.

85. Полторацький С. С. Бойовий хортинг у впровадженні воїнських традицій українського народу / С. С. Полторацький, Е. А. Єрьоменко, В. Е. Єрьоменко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 538–550.

86. Присяжнюк С. Бойовий хортинг та проблема активного відпочинку спортсменів у різні вікові періоди / С. Присяжнюк, Е. Єрьоменко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 206–218.

87. Пустолякова Л. Бойовий хортинг у системі навчання фізичних вправ загального розвитку та спеціально-підготовчих вправ на заняттях з фізичного виховання у закладах вищої освіти / Л. Пустолякова, Е. Єрьоменко // Теорія і методика хортингу. – 2019. – Вип. 11. – С. 187–195.

88. Рудей Д. Ю. Бойовий хортинг у комплексі виховних засобів спортсменів шкільного віку / Д. Ю. Рудей, О. М. Гречаний, Е. А. Єрьоменко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 334–343.

89. Сичов С. Бойовий хортинг та особливості оптимізації управління атлетичним тренуванням у процесі спортивної діяльності / С. Сичов, Е. Єрьоменко // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 219–225.

90. Сікан В. Ю. Технології здоров'язбереження у методиці хортингу / В. Ю. Сікан, Е. А. Єрьоменко, С. А. Бабурнич // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 284–301.

91. Степанюк А. В. Планування та організація навчально-виховного процесу з хортингу / А. В. Степанюк, Е. А. Єрьоменко, В. В. Вехтев // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 325–338.

92. Степура Т. М. Бойовий хортинг як засіб формування специфічних психічних властивостей співробітників правоохоронних органів / Т. М. Степура, Е. А. Єрмоєнко, О. В. Буток // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 173–188.

93. Тішин А. В. Застосування прийомів бойового хортингу при вдосконаленні навчання у вищих освітніх установах правоохоронних органів України / А. В. Тішин, Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 296–305.

94. Федорченко Т. Є. Бойовий хортинг і методика проведення занять в умовах здоров'язберігальної педагогіки / Т. Є. Федорченко, Е. А. Єрмоєнко, В. Е. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 695–713.

95. Чмелюк В. В. Бойовий хортинг у підрозділах державної митної служби для підготовки співробітників до протидії незаконному переміщенню товарів у районах здійснення операції об'єднаних сил на сході України / В. В. Чмелюк, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Бондарчук // Протидія незаконному переміщенню товарів в районах здійснення Операції об'єднаних сил : тези допов. наук.-практ. семінару, 15 травня 2020 р. м. Ірпінь / Державна фіскальна служба України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 7–25.

96. Чмелюк В. В. Бойовий хортинг як чинник навчання і професійної підготовки курсантів закладів вищої освіти правоохоронної спрямованості / В. В. Чмелюк, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Бондарчук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 8–23.

97. Шаповалов Б. Б. Перспективи розвитку бойового хортингу як засобу підготовки військовослужбовців правоохоронних органів військової структури до дій з ризиком для життя та здоров'я / Б. Б. Шаповалов, Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 315–322.

98. Шило О. М. Фізичне і морально-психологічне становлення особистості засобами хортингу / О. М. Шило, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Вехтев // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 127–140.

99. Savchenko, A. (2017). Combat horting – educational practice for young people / A. Savchenko, E. Yeromenko // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 88–95.

Yeromenko E. A.

State Tax University, Irpin, Ukraine

PSYCHOLOGICAL AND LEGAL BASIS OF SELF-DEFENSE OF A PARTICIPANT IN THE SPORTS SECTION FROM COMBAT HORTING

***Abstract** This scientific article describes the role of social aspects of combat horting athletes, methods of health activities for students of sports sections of combat horting, contains the definition and scientific justification of combat horting as a factor in implementing the life program of children, students and the importance of healthy life values for pupils and students engaged in combat horting, determining the content, forms and methods of improving the physical and mental health of athletes, assessing the commitment of students to training technologies of the national professional and applied sport of Ukraine – combat horting. It is noted that the role of social aspects of life is growing today. If natural disasters are often objective and do not depend on human will, then dangerous and emergency situations of a social nature, such as wars, violent domestic conflicts, various conflicts (ethnic, religious, etc.), terrorist acts, riots, directly related with the activities of people and therefore are more dangerous and destructive, because they are conscious, purposeful, planned and orderly. In solving urgent problems of reforming Ukrainian society, the culture of its citizens, including specialists in combat horting and law enforcement*

agencies related to security issues, on which the success of reforms and the progress of our state largely depends, is of great importance. At the heart of the emergence and development of dangerous and emergency situations of a social nature are contradictions that seriously disrupt the normal functioning of society in various spheres of life – economic, political, social, interethnic, religious and others. Ignoring these contradictions, moving away from solving pressing problems of modern social development as the whole world community and individual states and peoples leads to the most unpredictable consequences and catastrophes – wars, hostilities, military confrontations, military conflicts, social explosions and other cataclysms. At present, international terrorism can pose a serious danger, especially in the face of Islamic fundamentalism. The breeding ground for it is extremism and organized crime, which have become a serious problem of modern Ukrainian society. Their origins lie in the peculiarities of socio-political and economic development of Ukraine, caused by the change of socio-political orientation of society and the transition to market relations.

Key words: *the role of social aspects, combat horting, student youth, life of athletes, sports successes, reform of Ukrainian society.*